

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

**ІСТОРІОГРАФІЯ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ
ДОКУМЕНТАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА
(Загальний огляд)**

Перші дослідження документальних матеріалів належать літописцям. Відомо, “Повість минулих літ” – найдавніша писемна пам’ятка, що вважається першою працею з історіографії, засвідчує факти, взяті “з окремих заміток та більш чи менш обширних записів, оповідей, офіційних документів (договорів, листів) та ін.”¹. Сказане стосується усіх літописів. Що ж до галицько-волинських земель, то на окрему увагу заслуговує Галицько-Волинський літопис, що дійшов до нас у різних списках, найраніший з яких сягає початку XV ст. Використання у ньому актів та документів досить значне. Варто згадати, що з нього вдається реконструювати понад 60 актів і документів, зокрема таких князів, як Роман Мстиславич, Мстислав Мстиславич, Данило Романович, Василько Романович, Шварно Данилович, Лев Данилович, Володимир Василькович, Мстислав Данилович та ін., акти монастирів, боярів, представників духовенства. Практика використання документів в історіографічних працях відома з XIII–XIV ст., щораз більшого поширення набувала вона у XV–XVII ст. Галицько-волинський документ знали і черпали з нього факти для своїх праць Я. Длугош, Й. Альнпек, Т. Піравський, С. Окольський та ін. Грамоти князя Лева Даниловича використовували З. Копистенський у полемічному творі “Палінодія” (грамота Спаському монастиреві), В. Зиморович – у “Хроніці міста Львова” (грамота Миколаївській церкві у Львові), невідомий автор – у праці “Походження та життя львівських єпископів грецького обряду” (грамота Онуфріївському монастиреві у Лаврові).

Починаючи з XVIII ст. документальні пам’ятки Галицько-Волинського князівства досліджувано частіше і різнобічніше. Так, про документи князя Лева Даниловича інформує “Хроніка” с. Кульчич. Під 1696 р. вміщено повідомлення про королівські підтвердження двох привілеїв князя Лева Даниловича родині Кульчицьких², Я. Т. Юзефович у “Хроніці міста Львова”, написаній близько 1714 р.³, згадує про документальні матеріали, пов’язані з іменем галицько-волинських князів (правда, на підставі раніших праць, у яких вони розглядалися). Вже у перших десятиріччях XVIII ст. грамоти опрацьовувалися науково. Грамоту князя Лева Даниловича кафедральному соборові в Крилосі, датовану 8 березня 1301 р., аналізує Л. Кишка, вносячи її у працю “Книга актів”⁴, різні документи вивчає В. Татіщев в “Історії

Російській...”⁵. Натяки на князівські документи, зокрема на грамоту для Крилоса, трапляються у працях Г. Кульчинського, насамперед у дослідженнях “Докази руської церкви” та “Додаток до доказу руської церкви”⁶, а також М. Рилла “Старожитності руської церкви”⁷.

У другій половині 60-х років XVIII ст. єпископ Ф. Володкович⁸, ведучи суперечку за маєтності Києво-Печерського монастиря, користується грамотою князя Романа Галицького, за якою монастир мав одержати “землю Забудецкую з людми и з пошлинами на деревнях”⁹. Цінною, якщо йдеться про ранні опрацювання галицько-волинських грамот, є брошура “Вимога руського духовенства до станів найяснішої Речі Посполитої”, видана 1764 р.¹⁰ До неї додано “Сумарій” документів з десятьма актами, починаючи від грамоти “Данила короля галицького, сина князя Лева [...], Вітовта і королів польських...”. Документи були апробовані раніше станами Речі Посполитої в 1668 р., сеймами 1669, 1674 рр. та ін.¹¹

У третій чверті XVIII ст. тексти досліджуваних грамот використовуються у більших історіографічних працях, таких, як виданій 1770 р. у Львові книжці К. Ходикевича “Історико-критичні дослідження” про два архієпископства Київської і Галицької митрополій¹².

Зауважимо, однак, що майже в усіх історіографічних студіях XV–XVIII ст., сягаючи до середини XIX ст. (хоч уже частково), акти та документи галицько-волинських канцелярій використовуються некритично. На рівні автентичних розглядаються фальсифікати, достовірні тексти фігурують поряд із недостовірними. Це певною мірою було характерною ознакою тих століть, і не лише в Україні. Зміст акта чи документа сприймався з довірою до написаного, трактувався як реальний історичний факт, що мав відповідати історичній дійсності й саме таким впроваджувався у науковий обіг (виняток становить хіба що згадана праця Л. Кишки). Тим часом, як показує сучасна критика текстів, маємо автентичні грамоти, які створювались у XIII чи XIV ст. (див. I, № 2–3)*, а поряд грамоти тих же експонентів, що були подібно датовані (частіше не датовані), але створені набагато пізніше і є сумнівними щодо своєї достовірності. Як приклад можна подати низку грамот, писаних від імені князя Лева чи Лева Даниловича (див. III, № 4–10, 21–25 та ін.).

В останнє тридцятиріччя XVIII ст. на дослідженнях історичних пам’яток позначилися різні суспільно-політичні зміни. У літературі Галичини використання давніх грамот пов’язується переважно з історією церкви. Під цим кутом зору заслуговує на увагу низка трактатів Д. Верхратського, І. Ославського, М. Гарасевича, дослідження і листування І. Гудза¹³. З появою урядового декрету, яким власті не підтримували легалізації львівського капітулу, І. Гудз звертається із закликом не підкорятися заходам уряду, а згодом і єпископові П. Білянському. Він рекомендував підготувати розгорнуте подання (лист від 24 липня 1787 р.), яке б містило факти з історії розвитку згаданих установ у Галичині, починаючи з князівських

* Тут і далі посилання на розділ і номер документа в публікації: *Купчинський О.* Акти і документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. – Львів, 2004.

часів, і спираючись на латинські документи XV–XVIII ст. та грамоту князя Лева Даниловича кафедральному соборові у Крилосі від 8 березня 1301 р., що неодноразово підтверджувалася королями в XVI–XVII ст., закликає захищати “права руського народу”. Йому належить проект такого подання¹⁴, а також “добірка документів, серед яких є копії галицько-волинських грамот за різні часи”¹⁵. Одночасно готувались спеціальні трактати, як засіб аргументації у конфлікті між австрійським урядом і церквою в Галичині за земельні володіння і права на прибутки з лісів. Виявлені й подані єпископією та монастирями документи вивчала спеціальна урядова комісія. У випадку визнання права власності за церквою (це стосувалося і зем’ян) прийняті документи фіксувалися (повністю або у формі витягів) у так званих маєстатових чи інших книгах станового відділу Львівського губернаторства¹⁶.

Урбаріальні заходи дали поштовх до впорядкування документів і складання на їх основі багатьох точних описів та інвентарів, з яких згодом формувалися збірки документів у дипломатарії¹⁷. Деякі з них перетворювалися у своєрідні літописці, лягали в основу хронік, як, наприклад, хроніка Онуфріївського монастиря у Львові (1771)¹⁸.

У 80-ті роки XVIII ст. галицько-волинські грамоти використовуються для дослідження спеціальних питань у загальноісторичних працях. Польський історик А. Нарушевич на підставі грамоти князя Лева Даниловича кафедральному соборові Успіння Богородиці в Крилосі робить спробу встановити нащадків князя Лева Даниловича¹⁹. Дещо пізніше подібні питання порушує Х. Енгель в “Історії Галичини і Володимирщини”²⁰.

Загалом характерною рисою названих досліджень і публікацій XVIII ст. є усвідомлення значення документа як історичного джерела, хоч унаслідок раціоналістичної тенденції, що панувала в історіографії XVIII ст., дослідники тільки вибірково опрацьовують і використовують документи.

Новий етап в опрацюванні грамот Галицько-Волинського князівства настав у XIX ст. Створено перші фундаментальні історіографічні праці, використано різні щодо видів і жанрів джерела, зроблено спроби їх критичного аналізу. З утвердженням такого підходу в науці з’являється інша (порівняно з напрямом у вивченні писемних пам’яток у XVIII ст.) оцінка історичних фактів. І хоча у першій половині XIX ст. ще відчутними були рецидиви раціоналізму з його монархічним спрямуванням у трактуванні історичного процесу, що проявлялися у скептицизмі щодо вивчення історії Русі, нові підходи дедалі частіше застосовуються в історіографії того періоду. З перших десятиліть XIX ст. в Україні робляться спроби виділити джерелознавство в окрему дисципліну, зароджуються основи дипломатики, палеографії, нумізматики (елементи цього були також у XVIII ст.). Провідна роль у цих дослідженнях належала Львівському та Харківському університетам, Ніжинському ліцею, у яких читались курси джерелознавства та інших спеціальних історичних дисциплін, публікувались праці з цих проблем²¹.

Дослідженню давніх документальних пам’яток, у тому числі галицько-волинських XIII – першої половини XIV ст., сприяла також загальна на той час тенденція аналізу актового матеріалу. Про це свідчить широке

дослідження уже в перших десятиліттях ХІХ ст. договорів князів Олега та Ігоря, укладених з греками²². Важливу роль у створенні методологічних засад вивчення грамот відіграли багатотомна праця Б. Г. Нібура²³, а в конкретному опрацюванні східнослов'янських документів – дослідження Й. Базиловича²⁴, Т. Чацького²⁵, С. Болховітінова²⁶, Г. Даниловича²⁷, частково Й. Лелевеля²⁸.

Уже на початку ХІХ ст. з'являються нові публікації, а разом із цим і дослідження грамот. Так, Т. Чацький, опрацьовуючи окремі питання дипломатики, розглядає галицькі грамоти²⁹. У 1803 р. перевидано "Історію польського народу" А. Нарушевича, а в ній згадану раніше грамоту князя Лева Даниловича з 1301 р.³⁰ 1808 р. з'являється перша публікація повного тексту датованої 20 жовтня 1335 р. грамоти "князя усієї Малої Русі" Юрія Тройденевича, даної генеральному магістрові Німецького Ордену Теодорикові Альденбурзькому. Грамота вийшла в багатотомному виданні "Давньої історії Пруссії" А. Коцебу³¹. Наводячи грамоти Юрія Тройденевича і Андрія та Лева Юрійовичів, дослідник ілюструє зв'язки і торговельні контакти ордену з Галицько-Волинським князівством.

1813 р. втретє публікується статутна грамота князя Лева Даниловича кафедральному соборові в Крилосі³². Її текст підготував В. Кукольник на підставі "надрукованої давніми слов'янськими літерами" грамоти, що дає змогу встановити зв'язок цього списку з публікацією К. Ходикевича. Через кілька років М. Карамзін вивчав низку галицько-волинських грамот і опублікував їх в "Історії Російської держави" (1817). Серед них грамоти, реконструйовані з літописів Володимира Васильковича (1288) і Мстислава Даниловича (1289), грамоти Лева Даниловича і т. д.³³ Публікації грамот М. Карамзіна супроводжуються багатою інформацією про зовнішні й внутрішні ознаки документів, відомостями про місце їх зберігання³⁴.

У 1819 р. з'явилося нове видання грамот князів Володимира Васильковича та Мстислава Даниловича у другому томі "Зібрання державних грамот і договорів...", роботу над яким очолив у 1813 р. М. Рум'янцев³⁵.

У 20-ті роки ХІХ ст. грамоти Галицько-Волинського князівства вивчав М. Гриневецький³⁶. При вивченні церковної історії ці ж грамоти використовували В. Левицький і М. Гарасевич³⁷. Дослідник Ф. Сярчинський у "Нарисі історії Перемишльського князівства" на підтвердження давнього заселення краю використовував привілей князя Лева Даниловича, виданий Сенькові Татариневичу на волость у Самбірській окрузі (1265)³⁸. Ці відомості Ф. Сярчинський подавав паралельно з фактами, оснований на документі князя Юрія Тройденевича від 20 жовтня 1335 р. (у праці помилково – 1345 р.)³⁹. Згаданий документ князя Лева Даниловича (1265) Ф. Сярчинський розглядав також при написанні нарису міста Самбора та його околиць⁴⁰. Досліджували і вводили у науковий обіг галицько-волинські грамоти Г. Ходинецький⁴¹, П. Кеппен⁴².

У першій половині ХІХ ст. тривали дослідження про створення Галицької митрополії. У зв'язку з тим знову викликає зацікавлення істориків згадана грамота князя Лева Даниловича, видана кафедральному соборові в Крилосі. Досліджував це питання М. Гарасевич, опрацьовуючи на початку ХІХ ст. джерела історії церкви на Русі⁴³. Є. Болховітінов, вивчаючи Галицьку

митрополію і її стосунок до Києва, також аналізував галицько-волинські грамоти. Всупереч М. Карамзіну, дослідник не заперечував існування цього рангу церковної установи на початку XIV ст. і на підтвердження можливості її функціонування висував чимало історичних спостережень⁴⁴.

Ці питання у контексті згаданих документів відображені також у працях В. Левицького, Й. Лозинського, Д. Зубрицького. Важливим у них було те, що, прагнучи встановити історичні реалії за допомогою документальних пам'яток, дослідники вели науковий пошук, щораз частіше застосовували науково-порівняльний метод, виносили питання на рівень наукової дискусії.

У першій половині XIX ст. галицько-волинські грамоти досліджуються і щодо мовних особливостей. За приклад можуть служити праця І. Могильницького "Відомості о руском язичі"⁴⁵, а також "Грамматика" Й. Левицького. У додатку до останньої як хрестоматійні зразки мови дослідник поряд з уривками з Литовського статуту (1588), "Грамматик" Мелетія Смотрицького (1618), "Енеїди" І. Котляревського (1798) вмістив на першому місці повний текст грамот князя Лева Даниловича на села Страшевичі, Созань та Грушевичі⁴⁶. Текстами галицько-волинських грамот (у деяких випадках принаймні в порівняльному плані) користувався І. Вагилевич при складанні своїх словників і редагуванні словника М. С. Лінде. І. Вагилевичу належать також одні з найраніших рукописних копій грамот князя Лева Даниловича, зокрема привілею для братинців Тутенія і Монтсіка на село Добаневичі (Дубаневичі)⁴⁷.

Водночас із вивченням загальноісторичних і мовних питань на основі князівських галицько-волинських грамот в історіографічних працях першої половини XIX ст. широко ставилося питання їх внутрішньої і зовнішньої критики та дипломатичного аналізу. Це було зумовлене, як уже відзначалося, загальною тенденцією до аналізу писемних джерел, а у випадку галицько-волинських документів, зокрема тих, у яких експонентом був князь Лев чи Лев Данилович, – сумнівами дослідників у їх автентичності.

Чи не найраніше, а згодом і найчастіше аналізувалась статутна грамота князя Лева Даниловича для кафедрального собору в Крилосі. Її автентичність, як відомо, викликала застереження вже у трактатах XVIII ст., але вперше це питання ґрунтовно розглянув М. Карамзін. Аналіз дати документа, його мови і, нарешті, ідентифікації згаданих у ній осіб на основі інших джерел дав підстави дослідникові зарахувати грамоту до пізніших утворень⁴⁸. Думку М. Карамзіна в першій половині XIX ст. поділяють К. Калайдович⁴⁹, Є. Болховітінов⁵⁰, пізніше – Д. Зубрицький⁵¹, О. Востоков⁵² та ін.

Низку спостережень щодо автентичності галицько-волинських грамот роблять П. Кеппен⁵³, Д. Зубрицький⁵⁴. Правда, у спостереженнях останнього є певні суперечності. Разом з публікацією грамот, нерідко повторною⁵⁵, до яких не завжди є відповідний коментар⁵⁶, дослідник у листі до М. Максимовича 1839 р. писав, що "легко міг би довести неавтентичність інших грамот князя Льва [йшлося про згадану вже грамоту Миколаївській церкві у Львові. – *О. К.*], але не роблю цього, щоб не позбавити церкву одного з доказів історичних прав на земельні маєтки"⁵⁷.

Дипломатична достовірність грамот князя Лева Даниловича цікавила також В. Левицького та І. Вагилевича, який будував свої висновки про

фальсифікацію грамоти Миколаївській церкві у Львові, спираючись на невідповідності дати дня і місяця з календарним обчисленням. Неавтентичними вважав він і деякі інші документи князя⁵⁸. На основі аналізу змісту та вивчення інших ознак грамоти А. Петрушевич зробив висновок про неавтентичність грамоти Романа Галицького, якою князь мав дарувати Кисво-Печерському монастиреві Забудецьку землю⁵⁹ (вперше про це йшлося уже в 60-х роках XVIII ст.⁶⁰), а також привілеїв, що стосувалися появи вірмен і караїмів на українських землях⁶¹. Згодом історик спеціально вивчав питання достовірності інших грамот галицьких князів⁶².

У другій половині 30-х – 40-х роках XIX ст. не припиняється дослідження галицько-волинських грамот. Й. Фойгт використовував грамоти князя Юрія Тройденевича (1327), старости Руської землі Дмитра Дядька (Дедька) (1341) на підтвердження зв'язків Галицько-Волинського князівства з Німецьким Орденем⁶³. Тому ж авторові належить публікація грамот Лева й Андрія Юрійовичів (1316), Юрія Тройденевича (1325, 1327, 1334)⁶⁴. Уперше Й. Фойгт публікує грамоту 1341 р. Дмитра Дядька (Дедька)⁶⁵.

Незважаючи на закиди у недостовірності грамот князя Лева Даниловича, їх дослідження, а подеколи й використання змісту, тривало. Підставою для цього й надалі служила їх незаперечна давність. В. Мацейовський⁶⁶ опублікував привілей князя Лева Даниловича монастиреві Спаса на будівництво церкви і села на березі Дністра (1292), додаючи до нього відповідний коментар. На доказ існування в Давній Русі десятичної данини Я. Поцей наводить текст грамоти князя Лева Даниловича на село Страшевичі⁶⁷. У зв'язку з перевиданням Іпатіївського літопису втретє з'являються тексти заповітних грамот володимирського князя Володимира Васильковича (1288), а також статутна грамота князя Мстислава Даниловича (1289)⁶⁸.

У 20–40-х роках з'являється ряд праць науково-довідкового та інформативного характеру. Серед них “Список руських пам'яток” П. Кеппена⁶⁹, “Каталог зводу історичних грамот прибалтійських земель, зокрема Лівонії, Естонії і Курляндії” К. Наперського. У першій частині “Каталога...” (1198–1449) описано п'ять галицько-волинських грамот, які в XIV ст. князі надсилали Німецькому Ордену⁷⁰, та ін. Зміст кожної грамоти подано у вигляді регестової статті. Праця К. Наперського згодом стала своєрідним еталоном для Г. Даниловича при опрацюванні документальних джерел у “Скарбниці грамот”. Однак Г. Данилович розширює інформування як у кількісно-документальному, так і в територіальному аспектах⁷¹.

Близькою до “Скарбниці грамот” за характером опису документів є праця О. Востокова⁷². Проте історик, коли йшлося про галицько-волинські грамоти, використовував лише їх списки, які в перші десятиліття XIX ст. були надіслані різними кореспондентами М. Рум'янцеву⁷³. О. Востоков умістив в “Описі...” низку уривків або повних текстів грамот, зокрема князів Романа Галицького та Лева Даниловича, а про деякі тільки згадує⁷⁴. Приблизно у той же час І. Вагилевич скопіював і підготував до друку близько 1200 документів XIII–XVIII ст., які частково були використані в “Додатках до Газети Львівської” та перших томах багатотомної публікації “Акти гродські і земські”⁷⁵.

У той самий час грамоти князя Лева Даниловича публікує Й. Левицький⁷⁶. Деяко пізніше з'явилася окрема розвідка В. Левицького про дарчу

грамоту Лева Даниловича домініканцям у Львові. Дослідник опублікував її текст і на основі вивчення історичної літератури додав до неї широкий дипломатичний коментар, визначаючи грамоту фальсифікатом пізнього середньовіччя. Праця В. Левицького, мабуть, є одним з перших поважних досліджень з дипломатики на західноукраїнських землях⁷⁷. На початку 1850-х років ґрунтовну розвідку присвятив цій грамоті А. Петрушевич⁷⁸. Проте чи не найбільший внесок в опрацювання писемних пам'яток у першій половині XIX ст. у Галичині зробив Д. Зубрицький. У “Нарисі історії українського народу в Галичині” дослідник користувався давніми грамотами. У “Документах” опубліковано грамоти князя Лева Даниловича Спаському монастиреві на села Страшевичі та Созань, Миколаївській церкві у Львові та Онуфрійському монастиреві в Лаврові⁷⁹. Галицько-волинські документи історик використав і у другому, російському виданні цієї книжки. У доповненнях до книжки “Вірогідні папери” Д. Зубрицький знову опублікував раніше вміщені в “Документах” до “Нарису...” грамоти, внісши певні зміни, а саме: замість грамоти Миколаївській церкві у Львові подав текст грамоти кафедральному собору в Крилосі⁸⁰. Крім того, Д. Зубрицький включив у книжку грамоти польських королів, у яких підтверджувались чи згадувались княжі документи, наприклад, грамоту короля Сигізмунда I (1535)⁸¹. Упродовж 1840-х рр., докладно вивчивши документальні фонди Львова, Д. Зубрицький систематично надсилає опрацьовані документи для публікації М. Погодіну, О. Бодянському, М. Максимовичу та в Археографічну комісію до Москви⁸². Як результат, 1846 р. в “Актах, які відносяться до Західної Росії”⁸³ з’явилися документи, які опрацював Д. Зубрицький, а 1848 р. – близько 90 документів з архівів і бібліотек Галичини в “Додатку до зібрання історичних актів”⁸⁴. У цьому ж виданні опубліковано грамоту галицько-волинського князя Андрія Юрійовича торунському магістрату з 1320 р.⁸⁵

У 1847 р. Д. Зубрицький підготував двотомну збірку грамот з історії Галичини (1105–1506) під назвою “Кодекс документів Галичини”⁸⁶, але, не діставши коштів на видання, у 1850 р. переслав цю збірку до Москви, в Археографічну комісію. У 1852 р. збірка документів Д. Зубрицького, до якої увійшло 110 документів за 1105–1405 рр., з’явилася в сигнальних примірниках. Тиражне видання з невідомих причин, як твердить О. Лаппо Данилевський, у світ не вийшло⁸⁷.

На основі викладеного робимо висновок, що у XVIII ст. в дослідженнях і публікаціях галицько-волинських грамот були зроблені перші кроки. Дослідження проводилися безсистемно, з частковим, неглибоким і некритичним використанням документів. Це зумовлювалося, з одного боку, загальним процесом суспільно-історичного розвитку, з другого – рівнем поступу історичних знань і науки взагалі.

Для першої половини XIX ст. характерні насамперед нові пошуки документів та їх нагромадження. Тогочасні дослідження засвідчують поступовий перехід від описового до історично-порівняльного аналізу. У деяких працях уже є елементи критики зовнішніх і внутрішніх ознак грамот, спроби визначення умов створення документів, їх провенієнції, навіть автентичності. З’являються також перші спеціальні дослідження

грамот як окремого виду актових джерел, формуються прийоми наукової археографії документів, їх анотований та регестовий описи⁸⁸.

Друга половина XIX ст., зокрема його останні десятиліття, і XX ст. знаменують якісно новий етап у дослідженні та оцінці галицько-волинських актів і документів. З'являються новий підхід і методологія у дослідженні документа, що в нових історичних умовах, у тому числі історичної науки, ґрунтувалися на науково-експериментальній об'єктивності, прагматизмі та джерельній аналітичності.

Одним із перших ґрунтовно досліджує документи Галицько-Волинського князівства у XIX ст. А. Петрушевич (хоч такі спроби, як відзначалось, робили уже В. Левицький, Д. Зубрицький). Він опрацьовує тексти всіх відомих йому грамот, що писалися від імені галицького князя Лева (чи Лева Даниловича), і доходить висновку, що вони – фальсифікати із значно пізнішого часу. Водночас А. Петрушевич опублікував, подавши свій аналіз, десять повних текстів і уривків з документів⁸⁹. Ця публікація – найповніша з тих, що з'явилися до того часу (М. Карамзін, Д. Зубрицький надрукували лише окремі грамоти). Дослідник подає також перелік інших документів.

Критику змісту грамот опублікованих текстів і перелік згадок документів з іменем Лева (чи Лева Даниловича), запропонованих А. Петрушевичем, пізніше використовували, поглиблюючи дослідницький аспект проблеми, чимало істориків кінця XIX–XX ст. Продовжив цю працю над текстами грамот М. Грушевський⁹⁰. Проте основним поштовхом до цього, очевидно, послужила нова публікація документів, яку 1894 р. підготував І. Линниченко⁹¹. Тоді надруковано близько 20 текстів грамот, у тому числі за А. Петрушевичем, і дано не завжди однозначну оцінку їх достовірності. Виникла обширна дискусія, яка стосувалася не тільки конкретно документів з іменем галицького князя Лева (чи Лева Даниловича), а й можливих умов появи цих документів, особливостей князівської дипломатики з погляду оцінки середньовічних рукописів, а головне, автентичності чи неавтентичності⁹².

Дискусія між М. Грушевським і І. Линниченкою відіграла значну роль у вивченні середньовічних актових джерел і застосуванні методів оцінювання документів у контексті конкретних історичних умов. Вони, по-перше, як ніхто до них в українській науці, зробили докладний фаховий аналіз документів, писаних від імені князя Лева (чи Лева Даниловича), розглянувши більшість відомих на той час грамот; по-друге, при дослідженні грамот застосовували класичний історично-порівняльний метод оцінювання документів у дослідженнях з дипломатики, спираючись на відомий давньоруський дипломатарій, а також на візантійську і загальноєвропейську дипломатичні традиції, зосередивши увагу майже на всьому комплексі внутрішніх ознак документів (про зовнішні не йдеться, бо всі грамоти з іменем Лева (Лева Даниловича) збереглися у копіях), а саме на аналізі змісту, структури та мови; по-третє, аналізуючи документи, не задовольнилися вузьким вивченням їх текстів, навантаженням змісту клаузул грамот, а всебічно дослідили їх, послідовно спираючись на широкий історичний матеріал, що допомагало зрозуміти контекст грамот, а водночас епоху, в якій ті з'явилися.

У цьому для нас важливе й повчальне насамперед те, що стосується методики вивчення документа. Дискусія стала для українських медієвістів певною школою того, як повинен здійснюватись аналіз достовірності документа і його можливого чи неможливого використання як реального історичного джерела.

Слід зазначити, що, незважаючи на аргументовану критику достовірності Левових грамот у працях М. Карамзіна і А. Петрушевича, а згодом й інших дослідників, чимало істориків на той час ще ігнорує її, впроваджуючи тексти документів у науковий обіг. Для прикладу назвемо праці А. Добрянського⁹³, М. Малиновського⁹⁴, І. Шараневича⁹⁵ (правда, в останнього оцінки документів, наприклад з іменем Лева, подано з певними застереженнями, а тому можна припустити, що дослідник знав про їх критику), а також Ю. Никоровича, А. Левицького⁹⁶, А. Прохаски⁹⁷, З. Стшетельської-Гринбергової⁹⁸ та ін.

Зауважимо, однак, що на зламі XIX–XX ст. (після дискусії між М. Грушевським і І. Линниченком) дослідники поділились у ставленні до галицько-волинських грамот. Одні з них дотримувались обережної, хоч цілком позитивної оцінки документів, подібно до І. Линниченка. До цієї концепції схилилися також І. Каманін⁹⁹, Т. Коструба¹⁰⁰ (власне, вони загалом були на позиції констативного об'єктивізму, звертали увагу паралельно на негативні та позитивні характеристики документів, їх виникнення й автентичність і водночас шукали відповіді на проблемні питання). Інші – Б. Барвінський¹⁰¹, І. Крип'якевич¹⁰² – схилилися до концепції М. Грушевського. Так тривало майже до середини XX ст.

Аналогічно поділились думки щодо оцінки грамот Любарта, зокрема стосовно його дарчої грамоти для церкви Івана Богослова в Луцьку 1321 р.¹⁰³

Така розбіжність у поглядах щодо Левових і Любартових документів існувала аж до 60–70-х років XX ст. З 1960 р. здійснено певний перегляд кардинального тлумачення вартості галицько-волинських грамот, яке дав М. Грушевський і деякі його учні. У 1961 р. віднайдено нові документи князя Лева (продаж вїтївства і церкви Іванові у Перемишлі)¹⁰⁴, а дещо згодом з'явилася стаття А. Генсьорського, який, докладно проаналізувавши цілу низку грамот, констатував: “Сумнів М. Грушевського щодо автентичності грамот Лева, даних Ходку Матутейовичу на село Хлопчичі, Дмитру Кадольфовичу на села Боратин і Добковичі та Ходку Бибельському на село Бибель і підтверджених Казимиром, правда, без наведення текстів [...] на нашу думку, не вмотивовані” і далі: “[...] майже усі “галицькі” грамоти, пов'язані з іменем князя Лева Даниловича, вважаються підробками. Проте не можна сказати цього з повною переконаністю про три дарчі грамоти Лева: Тутенію і Монтсіку, Кунату й Стефану Лізді”. Особливості мови і змісту, а також деякі інші, головним чином брак лише у них розширених інтитуляцій, характерний для усіх відомих підроблених грамот Лева, схилиють А. Генсьорського до того, щоб визнати ці грамоти автентичними. Можливо, автентичною є і грамота Лева, видана перемишльському вїтвові Іванові¹⁰⁵.

Сьогодні на основі знаних із ранішого часу та найновіших досліджень грамоти Лева (Лева Даниловича) можна поділити таким чином: 1) беззасте-

режні фальсифікати; 2) ті, що на сьогодні вважаються підробками, але для їх остаточної оцінки потрібні дальші дослідження (таку можливість припускав і М. Грушевський); 3) автентичні, до яких є окремі застереження; 4) безсумнівно автентичні¹⁰⁶. Дані спостереження, однак, анітрохи не применшують значення оцінок М. Грушевського стосовно документів з іменем Лева (Лева Даниловича). Навпаки, у цьому контексті потрібно ще раз підкреслити, що йдеться про виявлення документів і їх оцінку саме за рівнем науки кінця XIX – початку XX ст.

Паралельно історіографія і археографія другої половини XIX–XX ст. залишає важливий слід у дослідженні галицько-волинських документів. Чималу увагу зосереджено на документі першої половини XIV ст., зокрема на грамотах Андрія і Лева Юрійовичів та Юрія Тройденевича. Тоді з'являються друком тексти і регести текстів в авторитетних виданнях Г. А. Кледена, Й. Фойгта, К. Гельбаума¹⁰⁷. Оскільки більшість із них адресована Тевтонському Ордену, їх аналізують німецькі дослідники, насамперед Р. Репель¹⁰⁸ і Т. Гірш¹⁰⁹, у контексті соціально-економічного і політичного статусу ордену, поширення магдебурзького права у Галицько-Волинському князівстві. До досліджень залучено грамоту Ради міста Володимира з датою 1324 р.¹¹⁰ Окреме зацікавлення цими документами виникло після опублікування колективного збірника, присвяченого князюванню Юрія Тройденевича¹¹¹, до якого, крім текстів документів, увійшли розвідки таких українських, російських, чеських і польських дослідників, як О. Гонсьоровський, А. Куник, О. Лаппо-Данилевський, І. Линниченко, С. Пташицький та Я. Ржежабек. Над текстами листів з канцелярії князя Юрія Тройденевича та іншими документами першої половини XIV ст. працювали і використовували їх тексти О. Смирнов¹¹², А. Лонгінов¹¹³, І. Філевич¹¹⁴.

Слід також зазначити, що у другій половині XIX – на початку XX ст. багато документів, писаних від імені різних князів, поновно друкуються. У той час часто з'являються документи XIV–XVII ст., у яких згадують грамоти княжого часу. Мусимо нагадати такі публікації, як “Акти городські і земські”¹¹⁵, “Архів Південно-Західної Росії”¹¹⁶, праці А. Кримського¹¹⁷, В. Розова¹¹⁸.

Знаємо, що після А. Петрушевича, а на зламі XIX–XX ст. – І. Линниченка та М. Грушевського, збирав і збирався опублікувати та окремо аналізувати галицько-волинські документи Б. Барвінський, пізніше на їх основі мав написати магістерську роботу Т. Коструба. Чим закінчилися наміри Б. Барвінського (він, як зазначалось, дотримувався в оцінці грамот, писаних від імені князя Лева чи Лева сина Данила, погляду М. Грушевського), невідомо. Невідома і доля праці, яку підготував Т. Коструба. Нам не вдалося натрапити на її сліди. Ставлення до Левових документів Т. Коструби було, як мовилось, стриманішим і загалом позитивним¹¹⁹, у порівнянні з трактуваннями Б. Барвінського. Водночас треба зазначити, що у 30-х роках XX ст. подекуди з'являється також половинчасте ставлення до текстів документів з ім'ям Лева (не до документів як таких, а до їх змісту), зокрема у М. Андрусика¹²⁰, Я. Пастернака¹²¹.

Зацікавлення галицько-волинськими документами XIII – першої половини XIV ст. проявляється і в останні десятиліття XX ст. та вже на початку

нашого віку. В одних випадках тексти цих документів використовують не завжди критично¹²², в інших – з упередженням, а заодно і претензією на “доповнення дипломатичного аналізу”, наприклад, Левових грамот¹²³, а також для поглибленого дослідження як джерелознавчої проблеми¹²⁴. Відомі нові публікації текстів князівських документів та їх варіантів на основі Коронної і т. зв. Литовської метрик та інших документальних фондів, наприклад, у латинській транслітерації, підготовлені Станіславом Курасем і Іреною Сулковською-Курась¹²⁵, видання перекладів документів українською та польською мовами¹²⁶.

* * *

Поданий огляд праць свідчить про досить значне і порівняно тривале вивчення і використання актів і документів, позитивне чи негативне їх трактування з усіма наслідками, що випливають із цих оцінок, ще раз підтверджує актуальність дослідження і публікації документальних пам'яток Галицько-Волинського князівства.

Як уже зазначалося, пошук, дослідження і публікація документальної спадщини Галицько-Волинської держави пов'язані із загальним станом науки і характером наукових та прикладних потреб на різних історичних етапах. Нові історичні умови висували щораз нові завдання. Однією з основних в історіографії була і залишається проблема дослідження процесу розвитку і стабільного функціонування галицько-волинського акта та документа, його значення у різні історичні епохи. Не маргінальна у цьому плані й проблема ролі документа у внутрішньому житті країни, у контактах князівства з іншими землями Русі та Європи. Водночас постає ряд дослідницьких питань, які виходять за межі конкретного змісту і форми актів та документів. Це, зокрема, проблеми, пов'язані з теорією розвитку документальних пам'яток, методикою і прийомами праці над ними. Чи не першочерговим серед завдань є з'ясування того, де і коли з'являється найраніше акт чи документ у галицько-волинській землі. На окрему увагу тут заслуговує насамперед приватний акт і документ. Належить визначити розвиток акта та документа у контексті різних проявів громадського життя, у зв'язку з функціонуванням держави, з погляду мови та культури. Важливим є з'ясування того, хто і коли впровадив акт і документ, наприклад, у малих містах (у порівнянні з містами-столицями та інших осередках активного суспільно-політичного і торговельно-економічного життя країни), як функціонував і чи взагалі функціонував документ у першій половині XIII ст., наприклад, серед нижчих соціальних груп населення, у сільській, вотчинній чи церковній общині поза кафедрами і капітулами, яку роль виконував найдавніший акт і документ у канцелярії князя, а яку – в канцелярії воєводи, старости, міській управі общини, чим різнився світський (князівський, воєводський, старостинський, війтівський) документ від церковного. Важливо у зв'язку з цим з'ясувати характер появи і функціонування документа, наприклад, одного князівського двору стосовно іншого чи ряду таких дворів, а також стосовно інших князівських чи королівських дворів суміжних або віддалених земель і країн, патріаршого і папського престолів, те, у яких сферах життя акт і документ були найактивніші й найбільш заангажовані.

Не може залишатися не зауваженою така часткова проблема, як перехід текстів документів від фіксації у “пам’яті” до “запису” на відомому князівському рівні під час т. зв. усних “посилань”, зв’язок між словесним переказом “текстів мов” і документом. Не вивченою залишається проблема закріплення історичної та загальнокультурної свідомості на підставі документа. Цей аспект безпосередньо пов’язаний із дослідженням писемності та писемної культури, історією становлення і розвитку князівських, єпископських та інших канцелярій, монастирських скрипторіїв тощо.

Інше важливе питання – правовий аспект документа. Адже відомо, що документ міг з’являтися тільки тоді, коли внутрішній розвиток відповідних територій дозрів до правової ситуації і тих умов, у яких його можна було використовувати.

Зазначене, зрозуміло, передбачає різні підходи і методики дослідження. Та пріоритет тут – за порівняльно-історичним методом, зокрема, в тому, що стосується історичного розвитку форми акта та документа, зіставлення давньоукраїнської і чужоземної (передусім чеської, польської, угорської) документальної спадщини. Не можуть у цьому зв’язку бути обійдені давньоукраїнсько-південнослов’янські контакти, взаємини з патріархатом і папською канцеляріями під оглядом візантійської традиції як основи давньоукраїнського документа та взагалі давньоруської дипломатики. За підставу такого компаративістичного у своїй основі аналізу для XIII – першої половини XIV ст. служать взаємини між народами (у межах країн і держав, духовних установ і культури взагалі), які перебувають у співдії різних внутрішніх (“рідних”) і зовнішніх (“чужих”) процесів. Доцільність власне порівняльно-історичного методу очевидна при звірянні фактів. Це постійний вимір для дослідження акта чи документа. Служить цьому характерний для XIII – першої половини XIV ст. понятійно-категоріальний реєстр понять, що збігається або й не збігається (часто він близький або подібний) з елементами змісту документів. У всіх випадках належить враховувати ще один, третій вимір, а саме: акт і документ треба оцінювати таким, яким він був на час свого створення і функціонування. І це стосується аналізу як окремо взятого акта та документа, так і всього відомого нині їх репертуару.

¹ *Иконников В. С.* Опыт русской историографии. – К., 1908. – Т. 2, кн. 1. – С. 302, 361–362 та ін.

² Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 141 (О. Чоловський), спр. 37, арк. 125.

³ *Józefowicz J. T.* Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej. – Lwów, 1854. – S. 86.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 201, оп. 4–6, спр. 413. Див. також: ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіяньські монастирі), спр. 1286, арк. 18 зв.–19.

⁵ *Татищев В. Н.* История Российская с самых древнейших времен... – Москва, 1768. – Кн. I; 1773. – Кн. II; 1774. – Кн. III.

⁶ *Kulczyński I.* Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora... – Romae, 1733; *Його ж.* Appendix ad specimen ecclesiae Ruthenicae. – Poznań, 1759.

⁷ *Ryllo M. Antiquitates ecclesiae Ruthenicae.*– Suprasli, 1755.

⁸ *Status causae z strony przewielebnego Feliciana Wołodkowicza...*– [Warszawa, 1766].

⁹ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ), ф. 2, П-1515, арк. 345–346. Рукопис XIX ст. Списки грамоти в латинській транскрипції кінця XVIII ст. (Національний музей у Львові (далі – НМ у Львові), від. рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 93, арк. 44); ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіяньські монастирі), спр. 1286, арк. 19.

¹⁰ *Żądanie duchowieństwa Ruskiego, które stanom najjaśniejszej Rzeczypospolitej w pokorze remonstruje...*– [1764]; див.: *Ісаєвич Я. Д.* Невідома пам'ятка української історіографії другої половини XVII ст. // *Український історичний журнал.*– 1970.– № 2. – С. 184–185.

¹¹ *Петрушевич А. С.* Сводная галицко-русская летопись с 1700 до конца 1772 года. – Львов, 1887. – Ч. II. – С. 251–252 та ін.

¹² *Chodykiewicz K.* Dissertationes historico-criticae de utroque archiepiscopatu metropolitano Kijoviensi et Haliciensi uti olim distincto, nec non de episcopatu Leopoliensis ritus graeco uniti... sertioribus documentis illustratae – [Leopoli], 1770.

¹³ НМ у Львові, від. рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 73; F⁰ № 90/1–3; *Перемышлянин на рік 1852.*– *Перемышль*, 1852.– С. 99.

¹⁴ НМ у Львові, від. рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 90/3, с. 54–55; F⁰ № 98, с. 110, 112 та ін.

¹⁵ *Desideria ex parte episcopi Leopoliensis clerique saecularis compendio causae...*– [1776] (Там само.– Л. р., F⁰ № 98, с. 152, 157, 162 та ін.); *Петрушевич А. С.* Акты, относящиеся до затверждения капитулы епископского собора во Львове // *Галичанин. Литературный сборник.* – Львов, 1862. – Кн. 1. – Вып. 1. – С. 134–149; див. також: Уривок з праці невідомого автора 70–80-х років XVIII ст. (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіяньські монастирі), спр. 118, с. 35).

¹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 575, оп. 1, спр. 245, [кн. 1], с. 5–10 зв.; спр. 246, с. 113–119.

¹⁷ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіяньські монастирі), спр. 118, арк. 12 зв., 17 зв.; НМ у Львові, від. рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 85, арк. 7; ЦДІАЛ України, ф. 684, оп. 1, спр. 154, арк. 3; спр. 2186, арк. 1.

¹⁸ *Księga historji monasteru Lwowskiego ś[węte]go Onufryjskiego...*, 1771 // ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіяньські монастирі), спр. 104, арк. 1; див. також: *Historia monasteru Lwowskiego* // Там само.– Спр. 306; *Actorum monasterii Lauroviensis.* – [1784]. – Liber 1 et 2.

¹⁹ *Naruszewicz A.* *Historja narodu polskiego od początku chreścianstwa.*– Warszawa, 1784. – Т. 5, ks. 4. – S. 384.

²⁰ *Engel Ch.* *Geschichte von Galitsch und Wladimir bis 1772.* – Wien, 1792. – Zweiter Theil (von 1230 bis 1772). – S. 43–44.

²¹ *Кісь Я.* До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті // *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР (Київ).* – 1963. – № 4. – С. 37–38; *Гавриленко В. О.* *Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії.* – К., 1977. – С. 36–39.

²² Див. бібліографію: *Владимирский-Буданов М.* *Христоматия по истории русского права.*– Санкт-Петербург; Киев, 1899. – Вып. I. – С. 21–22.

²³ *Niebuhr B. G.* *Römische Geschichte.* – Bonn, 1811–1832. – Bd. 1–3.

²⁴ *Basilovits J.* *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovit, olim ducis de Munkacs pro religionis Ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX. Factae. Exhibens seriem episcoporum graeco-catholicorum*

Munkaciensium, cum praecipuis eorundem geliorumque illustrium Virorum astis, e variis Diplomatus, Dekretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam... – Cassoviae, 1799. – Pars I–III; 1804. – Pars IV; 1805. – Pars V–VI.

²⁵ *Czacki T.* O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 roku wydanem. – Warszawa, 1800–1801. – Т. 1–2 (перевид.: *Dziela T. Czackiego.* – Poznań, 1844–1845. – Т. 1–3).

²⁶ [*Болховитинов Е.*] Замечания об уставных и губных грамотах // Вестник Европы. – Москва, 1813. – Ч. 21; *Його ж.* Примечания на грамоту великого князя Мстислава Володимировича... // Там само. – 1818. – Ч. 99. – С. 201–255 (варіант: Труды и записки Общества истории и древностей российских, учрежденного при имп[ераторском] Московском университете. – Москва, 1826. – Ч. 3. – Кн. 1. – С. 3–64).

²⁷ *Данилович И.* О русской дипломатике // Московский вестник. – 1829. – Ч. 3. – С. 68–82.

²⁸ *Lelewel J.* Nauki dające poznawać źródła historyczne. – Wilno, 1822; *Його ж.* Dodatek do rozprawy Daniłowicza w n[ume]rze 17 umieszczonej dyplomatyce ruskiej // Dziennik Warszawski. – 1826. – Т. 7. – С. 211–241. Окр. відбиток: О дипломатике русской (Dodatek do pisma Daniłowicza o Katalogu biblioteki Tolstowa). – Wilno, 1828 (обидві розвідки перевид.: *Lelewel J.* Polska, dzieje i rzeczy jej... – Poznań, 1863).

²⁹ *Czacki T.* O litewskich i polskich prawach... – Т. 1. – С. 258.

³⁰ *Naruczewicz A.* Historja narodu polskiego. – Warszawa, 1803. – Т. 5, ks. 4. – С. 19–520.

³¹ *Kotzebue A.* Preussens ältere Geschichte. – Riga, 1808. – Bd. II. – С. 397–398.

³² Сочинения и переводы, издаваемые Российской Академией. – Санкт-Петербург, 1813. – Ч. 6. – С. 39–42. Список, який підготував В. Кукольник на початку XIX ст., розглядався на засіданні Російської Академії наук у березні 1804 р.

³³ *Карамзин Н. М.* История государства Российского. – Санкт-Петербург, 1817. – Т. 4. – С. 370, 377, прим. 175; С. 389–390, прим. 203.

³⁴ Там само. – С. 419, прим. 268; С. 421–422, прим. 276.

³⁵ Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел. – Москва, 1819. – Ч. 2. – С. 7–8.

³⁶ ЦДІАЛ України, ф. 201, оп. 4-б, спр. 148, арк. 95; Письма О. М. Бодянского. – Москва, 1879. – Вып. 1. – С. 535.

³⁷ *Петрушевич А.* О начатках первых епископств в Галицко-русском княжестве // Зоря Галицка. – 1853. – Ч. 10. – С. 107–108.

³⁸ *S[fiarczyński] F.* Dzieje Księstwa niegdyś Przemyślskiego // Czasopismo księgozbioru publicznego im. Ossolińskich (далі – CzKO). – Lwów, 1828. – Roc. 1. – Zesz. 3. – С. 16.

³⁹ Там само. – С. 20–21.

⁴⁰ *S[fiarczyński] F.* Opisanie miasta Sambora... // CzKO. – Lwów, 1829. – Roc. 2. – Zesz. 2. – С. 51.

⁴¹ *Chodyniecki I.* Historja... miasta Lwowa. – Lwów, 1865. – С. 22, 340–344; ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 104, арк. 1.

⁴² Ознайомлення П. Кеппена з писемними пам'ятками на західноукраїнських землях знайшло відображення у його щоденниках та пізніше друкованих працях (*Кеппен П. И.* Путевые записки 1821–1822 // Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургское отделение, ф. 30, оп. 1, д. 137–139; *Його ж.* Записки о путешествии по славянских землях и архивах // Библиографические листы. – 1825. – № 33–34 (відбитки: Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургское отделение, ф. 30, оп. 1, д. 51).

- ⁴³ *Harasiewicz M.* Annales ecclesiae Ruthenae. – Leopoli, 1862. – P. 11.
- ⁴⁴ [Болховитинов Е.] Описание Киево-Софийского собора и киевской иерархии с присовокуплением разных граммат и выписок. – К., 1825. – С. 87–88.
- ⁴⁵ Філологічні праці Івана Могильницького // Українсько-руський архів.– Львів, 1910. – Т. 5. – С. 1–50 (цитуємо за цим виданням). У скороченому варіанті польською мовою праця опублікована під назвою: Rozprawa o języku ruskim, przez Jana Mogilnickiego... / Przekład z ruskiego L. A. Nabelaka // CzKO. – Lwów, 1829. – Roczn. 2. – Zesz. 3. – S. 56–87. Згодом праця перевидавалася ще тричі.
- ⁴⁶ *Левицкий И.* Грамматика языка русского в Галиции. – Перемышль, 1834. – Додаток. – С. 2–5.
- ⁴⁷ ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 2504, арк. 1.
- ⁴⁸ *Карамзин Н. И.* История... – Т. 4. – С. 390–391, прим. 203.
- ⁴⁹ *Кеппен П. И.* Список русским памятникам, служащим к составлению истории художеств и отечественной палеографии. – Москва, 1822. – Прим. к № 33.
- ⁵⁰ [Болховитинов Е.] Описание... – С. 87–88.
- ⁵¹ *Zubrzycki D.* Rys do historyi narodu ruskiego... – Lwów, 1837. – Cz. I. Dokumenta... – S. 16.
- ⁵² *Востоков А.* Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума. – Санкт-Петербург, 1842. – С. 115–116.
- ⁵³ Российская национальная библиотека. Санкт-Петербург, отдел рукописей и редкостной книги, ф. 328, д. 383, л. 11, 13; *Кеппен Ф.* Биография П. И. Кеппена. – Санкт-Петербург, 1911. – С. 58; *Петрушевич А.* О галицких епископах со времен учреждения Галицкой епархии, даже до конца XIII века // Галицкий исторический сборник, издаваемый Обществом Галицко-русской Матицы. – Львов, 1854. – Вып. 2. – С. 183.
- ⁵⁴ *Zubrzycki D.* Rys... – Dokumenta... – S. 16–19; *Зубрицкий Д.* Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси. – Москва, 1845. – Подлинные бумаги, относящиеся к этому сочинению. – С. 2–6.
- ⁵⁵ *Zubrzycki D.* Rys... – Dokumenta... – S. 2–6, 16–19; *Зубрицкий Д.* Критико-историческая повесть... – С. 2–6.
- ⁵⁶ Винятком є грамота Миколаївській церкві у Львові, див.: *Zubrzycki D.* Rys... – Dokumenta... – S. 16–22.
- ⁵⁷ НБУВ, ф. 2, III-5094.
- ⁵⁸ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 178, арк. 2.
- ⁵⁹ *Петрушевич А.* О начатках первого епископства в Галицко-русском княжестве // Зоря Галицка. – 1853. – № 10. – С. 107–108.
- ⁶⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 1286, арк. 19.
- ⁶¹ *Петрушевич А.* Обзор важнейших политических и церковных происшествий в Галицком княжестве с половины XII до конца XIII века // Зоря Галицка. – 1853. – Ч. 37. – С. 420–422.
- ⁶² *Петрушевич А.* Пересмотр грамот князю Льву приписываемых // Галицкий исторический сборник. – Львов, 1854. – Вып. 2. – С. 81–93, 145–147, 191–192.
- ⁶³ *Voigt J.* Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. – Königsberg, 1830. – Bd. IV. – S. 405, 580.
- ⁶⁴ Codex diplomaticus Prussicus... / Herausgegeben von Johannes Voigt. – Königsberg, 1843. – Bd. 2. – S. 154–155, 190–191.
- ⁶⁵ Там само. – Bd. 3. – S. 83.
- ⁶⁶ *Maciejowski W. A.* Pamiętnik o dziejach piśmiennictwa i prawodawstwa słowian... – Pamiętnik II. – Petersburg; Lipsk, 1839. – S. 390–393.

⁶⁷ *Pociej J.* Zbiór wiadomości historycznych i aktów dotyczących dziesięciu kościelnych na Rusi. – Warszawa, 1845. – S. 21.

⁶⁸ *Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ).* – Санкт-Петербург, 1843. – Т. II. – С. 215–225.

⁶⁹ *Кеннен П. И.* Список... – Прим. к № 33.

⁷⁰ [*Napierski C. E.*] Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae... – Riga; Dorpad, 1833. – Erster Teil (1198–1449). – S. 74, 80–81, 97–98.

⁷¹ *Daniłowicz I.* Skarbiec diplomatów... dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. – Wilno, 1860. – Т. 1. – S. 122–123, 125, 128, 134–135.

⁷² *Востоков А.* Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума. – Санкт-Петербург, 1842. – С. 114–116.

⁷³ Российская государственная библиотека (далі – РГБ), отд. рукописей, ф. 256, д. 19.

⁷⁴ *Востоков А.* Описание... – С. 114–116.

⁷⁵ *Дем'ян Г.* Иван Вагилевич – архівіст // *Архіви України.* – 1971. – № 3. – С. 42–50; див. також: ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 1, спр. 178, арк. 2.

⁷⁶ *Левицкий И.* Грамматика языка русского в Галиции. – Перемышль, 1834. – С. 2–5.

⁷⁷ [*Lewicki B.*] Dyplom księcia halickiego Lwa (Leona) Daniłowicza z roku od stworzenia świata 6778, a od narodzenia Chrystusa 1270 // *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich...* – Lwów, 1843. – Т. VIII. – S. 147–153.

⁷⁸ [*Петрушевич А.*] О чудотворной иконе Пресв[ятой] Богородицы, находящейся в костеле оо. Доминиканов в городе Львове и польской легенде ее // *Зоря Галицка.* – 1851. – № 56–57.

⁷⁹ *Zubrycki D.* Rys... – Dokumenta... – S. 2–3, 10–19.

⁸⁰ *Зубрицкий Д.* Критико-историческая повесть... – С. 2–6.

⁸¹ Там само.

⁸² ЦДІАЛ України, ф. 201, оп. 4, спр. 2505, арк. 1 зв., 9, 23, 26, 51 та ін.; Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургское отделение, ф. 133, оп. 1, д. 458, л. 1–63.

⁸³ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – Санкт-Петербург, 1846. – Т. 1 (1340–1506). – С. 45. Рукописный список грамот, зроблений Д. Зубрицьким, див.: Архив Санкт-Петербургского отделения Института истории Российской АН, ф. 57, д. 12, л. 1–2.

⁸⁴ *Supplementum ad Historica Russiae Monumenta ex archivis ac bibliothecis extradeis deprompta et a Collegio archaeographico edita.* – Petropolis, 1848.

⁸⁵ Там само. – Р. 126.

⁸⁶ *Codex diplomaticus Galicensis 1105–1405.* – [Москва, 1852].

⁸⁷ Записка О. Лаппо-Данилевського з приводу повного видання збірки з коротким аналізом історії її першого видання (див.: *Летопись занятий имп. Археографической комиссии за 1904 г.* – Санкт-Петербург, 1907. – Вып. 17. – С. 6, 9–11; *Лаппо-Данилевский А.* Предварительная заметка // *Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси / Сборник материалов и исследований...* – Санкт-Петербург, 1907. – С. 01–02).

⁸⁸ Ширше про історіографію і публікацію галицько-волинських актів і документів до першої половини XIX ст. див.: *Купчинський О. А.* Дослідження і публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII – першій половині XIX ст. // *Київська Русь. Культура, традиції. Збірник наукових праць.* – К., 1982. – С. 129–149.

⁸⁹ *Петрушевич А.* О галицких епископах... – С. 82–93.

⁹⁰ *Грушевський М.* Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва? // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі – Записки НТШ). – Львів, 1902. – Т. XLV. – С. 1–22.

⁹¹ *Линниченко И. А.* Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV–XV вв. – Москва, 1894. – С. 52–56.

⁹² *Линниченко И. А.* Грамоты галицкого князя Льва и значение подложных документов как исторических источников // Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук (далі – ИОРЯС). – Санкт-Петербург, 1904. – Т. IX, кн. 1. – С. 102; *Грушевський М.* Чи маємо автентичні грамоти... – С. 5 та ін.; *Його ж.* Еще о грамотах кн. Льва Галицкого // ИОРЯС. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. IX, кн. 1. – С. 262–283.

⁹³ *Добрянский А.* Спис хронологический епископов перемыских от начала тринадцатого века до першого собора в Бересті [оку] 1594 // Перемышлянин за рік 1853. – Перемышль, [1852]. – С. 13–80.

⁹⁴ *Малиновский М.* Историческое обозрение митрополии русской Галицкой // Зоря галицкая яко альбум на год 1860. – Львів, 1860. – С. 182–185; *Його ж.* Грамоты до истории церкви руськой // Там само. – С. 196–224, 270–285.

⁹⁵ *Szaraniewicz I.* O źródłach do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego // Szkoła ludowych, średnich, tudzież seminarjów nauczycielskich. – Lwów, 1869. – Т. III. – N 16–17.

⁹⁶ *Никорович Ю.* Схиматизм епархії Перемишльської на г[од] 1879. – Перемишль, 1879. – С. 7–8; *Lewicki A.* Obrazki z najdawniejszych dziejów Przemyśla. – Przemyśl, 1880. – S. 55, 91; *Його ж.* Sprawa unii kościelnej za Jagiełły // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1897. – Т. XI. – S. 327.

⁹⁷ *Prochaska A.* Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku. – Lwów, 1890; *Його ж.* Dokument graniczny Czerwono-Ruski z 1352 r. // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1900. – Т. XIV. – S. 54; *Його ж.* Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu // Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny. – Kraków, 1902. – Seria II. – Т. XVII. – S. 1–30.

⁹⁸ *Strzetelska-Grynbergowa Z.* Staromiejskie. Ziemia i ludność. – Lwów, 1899.

⁹⁹ *Каманин И. М.* Из истории подложных документов. 1. Грамота галицкого князя Льва // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца (Заметки и известия). – К., 1907. – Кн. XX. – Отд. V. – С. 3–7.

¹⁰⁰ *Коструба Т.* Самбірське єпископство в часах князя Льва // Літературно-науковий додаток “Нового часу” (Львів). – 1939. – Квітня 9. – Число 15 (78).

¹⁰¹ *Barwiński B.* [Rec.] М. Грушевський. Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва? (Записки НТШ. – Львів, 1902. – Т. XLV. – С. 1–22); Еще о грамотах кн. Льва Галицкого (ИОРЯС). – Санкт-Петербург, 1904. – Т. IX, кн. 1. – С. 268–283); *И. Линниченко.* Грамоты галицкого князя Льва... (Там само. – С. 80–102) // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1909. – Roczn. XXIII. – S. 197–199.

¹⁰² *Крип'якевич І.* Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу // Записки Чину св. Василя Великого. – Жовква, 1927. – Т. 2. – С. 94, 100–101 та ін.

¹⁰³ Див.: *Щербаковский Д. М.* Фундушевая запись кн. Любарта луцкой церкви Иоана Богослова 1322 г. // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1905. – Кн. XVIII. – Вып. III–IV. – С. 67; *Грушевський М.* Коли сфабрикована грамота Любарта луцькій катедрі? // Записки НТШ. – Львів, 1906. – Т. LXX, кн. 2. – С. 71–72. Детальніше про це див.: III, № 20.

¹⁰⁴ *Tysiąc lat Przemyśla. Kalendarz 1961–1965.* – Przemyśl, 1961. – S. 43; *Маркевич О.* Невідома грамота князя Льва Даниловича // Архіви України. – 1968. – № 5. – С. 25–29.

¹⁰⁵ *Генсьорський А. І.* З коментарів до Галицько-Волинського літопису (Волинські і галицькі грамоти XIII ст.) // Історичні джерела та їх використання. – К., 1969. – Вип. 4. – С. 176, 184.

¹⁰⁶ *Купчинський О. А.* Оцінка Михайлом Грушевським актової спадщини Галицько-Волинського князівства (Грамоти князя Лева Даниловича) // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів, 1994. – С. 143.

¹⁰⁷ Див.: *Klöden G. A.* Beiträge zur Handelsgeschichte des Oderlandes. – Berlin, 1877. – Th. 8. – S. 30; Codex diplomaticus Prussicus... / Herausgegeben von Johannes Voigt. – Königsberg, 1842. – Bd. II. – S. 92–93, 154–155, 190–191; Hansisches Urkundenbuch herausgegeben vom Verein für Hansische Geschichte / Bearbeitet von Konstantin Höhlbaum. – Halle, 1879. – Bd. II. – S. 119, 154, 178–179, 183, 195, 237, 255, 303.

¹⁰⁸ *Roepell R.* Über die Verbreitung des magdeburgers Stadtrechts im Gebiete des alten polnischen Reichs ostwärts der Weichsel // Abhandlungen der historisch-philosophischen Gesellschaft in Breslau. – Breslau, 1857. – Bd. I. – S. 100–109.

¹⁰⁹ *Hirsch Th.* Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. – Leipzig, 1858. – S. 172–180, 188–189 та ін.

¹¹⁰ Hansisches Urkundenbuch... – Bd. II. – S. 178–179; *Грушевський М.* Лист володимирської громади з 1324 р. // Записки НТШ. – Львів, 1906. – Т. LXXII, кн. 4. – С. 5–8.

¹¹¹ Болеслав-Юрій II Тройденевич.

¹¹² *Смирнов А.* Сборник древнерусских памятников и образцов народной русской речи. Пособие при изучении теории русского языка. – Варшава, 1882. – С. 57 та ін.

¹¹³ *Лонгинов А. В.* Грамоты малорусского князя Юрия II и вкладная запись князя Юрия Даниловича Холмского XIV века // Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. – Москва, 1887. – Кн. II. – С. 3–50.

¹¹⁴ *Филевич И.* К вопросу о борьбе Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимирское наследие // Журнал Министерства народного просвещения. – Санкт-Петербург, 1891. – Ч. CCLXXVIII. – № 2, отд. 2. – С. 324, 328 та ін.

¹¹⁵ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej / Z archiwum t. zw. Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi A. Stadnickiego. – Lwów, 1868. – Т. I. – С. 5; 1872. – Т. III. – С. 5; 1875. – Т. V. – С. 23–25; 1876. – Т. VI. – С. 1, 142, 152; 1879. – Т. VII. – С. 28–32, 50–51; 1880. – Т. VIII. – С. 24.

¹¹⁶ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов... – К., 1883. – Ч. I. – Т. 6.

¹¹⁷ *Крымский А.* Украинская грамматика. – Москва, 1908. – Т. I. – Вып. 2-й. – С. 80, 420–420с.

¹¹⁸ *Розов В.* Українські грамоти. XIV і перша половина XV ст. – К., 1928. – Т. I. – С. 147 та ін.

¹¹⁹ *Коструба Т.* Хто основник катедри в Галичі // Літературно-науковий додаток “Нового Часу” (Львів). – 1939. – Квітня 24. – Ч. 17 (80); *Його ж.* Надання кн[язя] Льва Галицький митрополії // Там само. – 1939. – Березня 27. – Ч. 13 (76); див. також: *Мох О.* Теофіл Коструба [Післяслово до “Нарису історії України”] // Коструба Теофіл. Вибрані твори. – Торонто, 1961. – Т. 1. – С. 279 та ін.

¹²⁰ *Андрусак М.* Галицька катедра у Крилосі // Новий Час (Львів). – 1937. – 8 верес.

¹²¹ *Пастернак Я.* Галицька катедра у Крилосі. Тимчасове звітання з розкопів у 1936 і 1937 р. // Записки НТШ. – Львів, 1937. – Т. CLIV. – С. I–XXI.

¹²² *Толочко П. П.* Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII–XIII веков. – К., 1980. – С. 183; *Його ж.* Древний Киев. – К., 1983. – С. 374; *Bendza M.* Prawosławna Diecezja Przemyska w latach 1596–1681. – Warszawa, 1982. – S. 42–44; *Кралюк П.* Роман Мстиславович, князь волинський і галицький. Історико-біографічний нарис. – Луцьк, 1999. – С. 62 та ін.

¹²³ *Пашин С. С.* Боярство и зависимое крестьянство Галицкой (Червонной) Руси XI–XV вв. / Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Ленинград, 1986; *Його ж.* Червонорусская шляхта XIV–XV вв. (Потомки галицких бояр в общественной структуре Польского королевства) // Общественно-политическая жизнь дореволюционной России. – Тюмень, 1990. – С. 21–32; *Його ж.* Червонорусские акты XIV–XV вв. и грамоты князя Льва Даниловича. – Тюмень, 1996; *Його ж.* К знятій дискусії о грамотах князя Льва Даниловича (машинопис, архів О. Купчинського).

¹²⁴ *Дашкевич Я. Р.* Грамоты князя Льва Даниловича как исследовательская проблема // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. Межвузовский сборник научных трудов. – Днепропетровск, 1985. – С. 133–139; *Інкін В. Ф.* Чи є історична основа в фальсифікатах грамот князя Льва Даниловича // З історії стародавності і середньовіччя. – Львів, 1988. – С. 55–63 (Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 24); *Janeczek A.* Ząb kniazia Lwa. W kwestii wiarygodności przemyskiego przywileju wójtowskiego // Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej. – Wrocław; Praha, 2002. – S. 177–189.

¹²⁵ *Zbiór dokumentów Małopolskich.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962. – Cz. 1 (Dokumenty z lat 1257–1420) / Wydał St. Kuraś; Cz. 2 (Dokumenty z lat 1421–1441) / Wydał St. Kuraś. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1963; Cz. 3 (Dokumenty z lat 1442–1450) / Wydał St. Kuraś. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969; Cz. 4 (Dokumenty z lat 1211–1400) / Wyd. St. Kuraś i Irena Sułkowska-Kuraś. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969; Cz. 5 (Dokumenty z lat 1401–1440) / Wyd. St. Kuraś i Irena Sułkowska-Kuraś. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970.

¹²⁶ Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів / Упорядники У. Я. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський та ін. – Львів, 1986. – С. 23–26; Торгівля на Україні XIV – середини XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина / Упорядники В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. – К., 1990. – С. 17–18; *Kiryk F.* Przywilej lokacyjny miasta Sanoka z 1339 roku. – Przemysł, 1992.